

ZEEWOORDEN

nieuw

Een speurtocht naar de naamsverklaring van zandbanken, geulen en andere 'zee-begrippen'

Hebt u zich wel eens afgevraagd waarom de zandbank 'Trapegeer' zo heet, of hoe de 'Kabeljauw' aan zijn naam gekomen is? Of bent u veeleer benieuwd naar de persoon achter de 'Thorntonbank' of naar de ontstaansgeschiedenis van de maritieme term 'kraaienes'? Geen nood, wij zochten de betekenis van de meest intrigerende zeewoorden voor u op en presenteren hieruit per editie van De Grote Rede twee termen: telkens één naam van een zandbank of geul op zee, en één niet-toponym. Met de hulp van een experten-team waagt De Grote Rede zich nu ook op het gladde ijs van de historische en etymologische woordverklaring en laat u meegenieten van de 'best professional judgment' van deze zeewoordenaars.

De bemanning van experten kort aan u voorgesteld:

Roland Desnerck
°1938, Oostende

Leraar nederlands/geschiedenis en later directeur, op rust, met sterke interesse voor taal en heemkunde. Auteur van o.a. het Oostends Woordenboek en boeken over de Oostendse en Vlaamse visserij.

Magda Devos
°1948, Klemskerke

Professor aan de Gentse universiteit, binnen de vakgroep Nederlandse Taalkunde. Enthousiast onderzoeker op het gebied van dialectologie en naamkunde.

Willem Lanzweert
°1948, Poperinge

Sinds 1988 conservator (sinds 1976 museummedewerker) van het Nationaal Visserijmuseum van Oostduinkerke.

Tomas Termote
°1975, Oostende

Duiker en maritiem archeoloog, gespecialiseerd in wrakken van de Vlaamse Banken en de zuidelijke Noordzee. Maritiem archeoloog van de North Sea Archaeological Team Aquarius vzw.

Carlos Van Cauwenberghe
°1934, Kruishoutem

Industrieel ingenieur en voormalig hoofd van de Hydrografische Dienst bij de afdeling Waterwegen Kust (Oostende); in deze functie verantwoordelijk voor de bathymetrie of de dieptemetingen langs de Vlaamse kust (met als eindproduct drie zeekaarten in analoge en digitale vorm) en voor de opmaak en de publicatie van de getijtafels; sinds zijn pensionering o.a. nog actief als gastleraar Hydrografie aan de KHBO Oostende.

Jan Parmentier
°1956, St-Niklaas

Doctor-assistent aan de Gentse universiteit, binnen de vakgroep Nieuwe Geschiedenis. Gespecialiseerd in maritieme geschiedenis, cartografie, ontdekkingen en overzeese expansie (bv. Verenigde Oost-Indische Compagnie). Daarnaast ook voorzitter van de vzw. Maritieme Archeologie en lid van de stuurgroep Maritiem Erfgoed.

't Potje

De naam 'Potje' komt ook nu nog voor op de officiële zeekaarten, uitgegeven door het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap (zie onder). Het is een vrij kleine en ondiepe vloedgeul (-5 tot -10 m beneden nulniveau GLLWS) op enkele honderden meters uit het strand van De Panne gelegen, die zich over de Frans-Belgische grens verderzet in het Pas van Duinkerke. Zeewaarts wordt ze begrensd door de zandbank Trapegeer. In oostelijke richting loopt het Potje uit in de ondiepten van de Broersbank en Den Oever. De naam Potje duikt voor het eerst op in de kaart van Stessels van 1866.

De term verwijst naar een geul of diepte, omgeven door hoger gelegen delen van de zeebodem. Het is in de plaats- en waternaamkunde overigens niet ongebruikelijk 'vaatwerk'-namen (pot, pan, schotel, teil, ketel, kom, trog) tot eigennamen te laten evolueren, daar waar laaggelegen plaatsen zoals inzinkingen in het landschap of diepten in zeeën en andere wateren worden bedoeld.

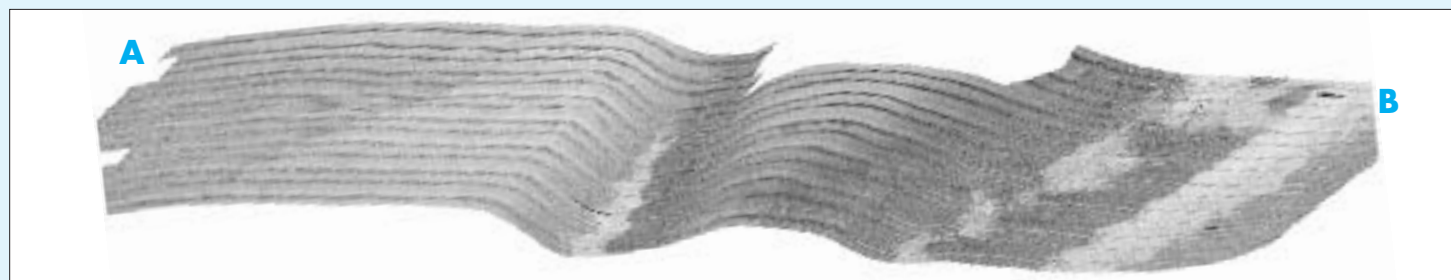
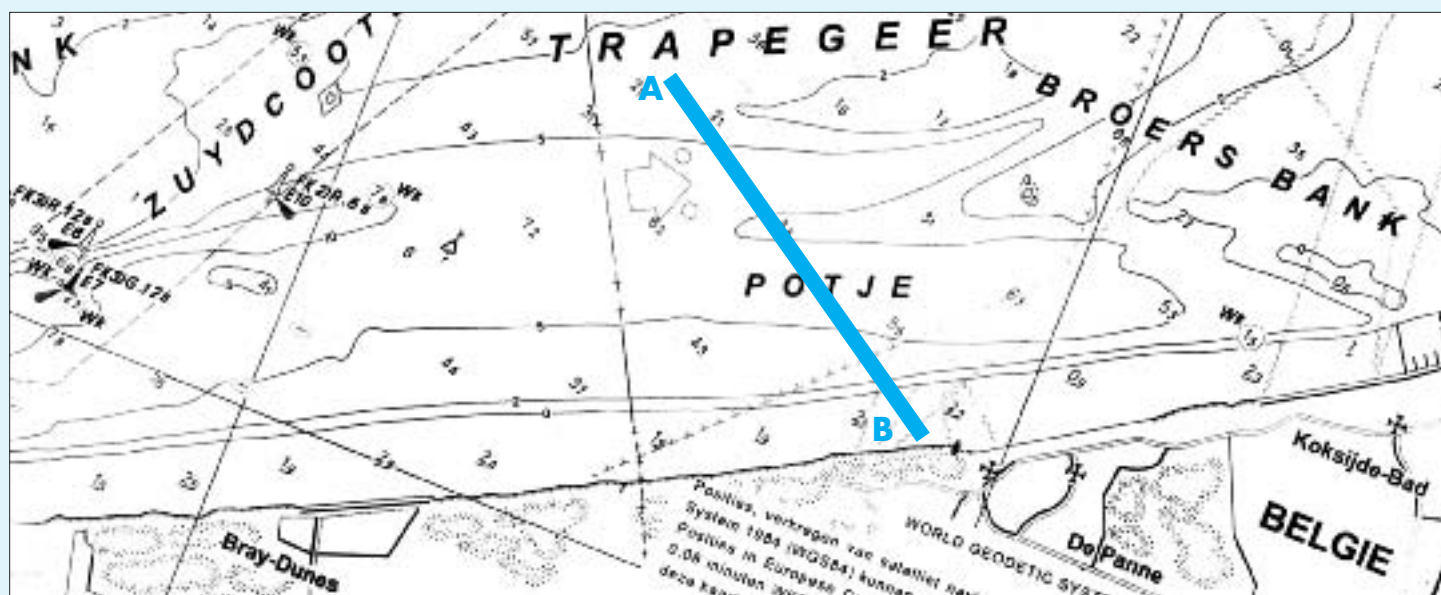

Het woord pot vinden we bv. ook terug in de Pluimpot, een andere naam voor het Gat van Scherpenisse, een vaargeul aan het Zeeuwse Eiland Tolen, en in de Roompot in de Oosterschelde. En net als een pot een stuk vaatwerk is met loodrechte wanden, is ook ons Potje een diepte omgeven door ondieptes.

Tevens blijkt uit een hydrografische studie van de beschikbare (betrouwbare) zeekaarten sinds 1800, dat de geul 't Potje zich tussen 1801 en 1959-1968 ca. 1 kilometer heeft verplaatst in noord-oostelijke richting. Een analoge trend deed zich in dezelfde periode ook voor bij de omliggende banken, de Trapegeer, Den Oever en de Broersbank.

Een vergelijking tussen twee diepteopnames leert bovendien dat het Potje tussen 1967 en 1997 ca. 30 cm ondieper is geworden.

Als gevolg hiervan geraakte deze geul of 'pas' vanaf de jaren 1930 meer en meer in onbruik voor de scheepvaart en werd de bebakening die de geul aangaf weggenomen. En dan te zeggen dat vóór de eerste wereldoorlog de 'mailboot' nog door deze geul vaarde op nauwelijks 500 meter van het strand!

De term 't Potje verwijst naar een geul of diepte, omgeven door hoger gelegen delen van de zeebodem. Het is in de plaats- en waternaamkunde overigens niet ongebruikelijk 'vaatwerk'-namen (pot, pan, schotel, teil, ketel, kom, trog) tot eigennamen te laten evolueren, daar waar laaggelegen plaatsen - zoals inzinkingen in het landschap of diepten in zeeën en andere wateren - worden bedoeld.

Op de zeekaart en op de loodrecht op de kust geregistreerde side-scan sonar opname van de zeebodem (ter hoogte van lijn A-B) is te zien dat het Potje omgeven wordt door de ondieptes Trapegeer en Broersbank (Universiteit Gent, Project Habitat, Programmatorische Overheidsdienst Wetenschapsbeleid en administratie Waterwegen en Zeewezen, afdeling Waterwegen Kust)

MD

Dukdalven zijn zware, houten paalconstructies in havens die dienen om aan te meren of om de vaargeul aan te duiden. Hier het niet voltallige 'Zeewordenteam' temidden een decor van dukdalven in de haven van Oostende

Dukdalf

Deze in maritieme kringen welbekende term, duidt op de zware, houten palen die in havens worden aangewend om schepen aan te meren of om de vaargeul aan te duiden. Ze bestaan uit verticale balken, geschoord door horizontale en diagonale verbindingen. Vaak vindt men deze constructies in de havengeul, vóór sluizen en bruggen waar schepen moeten manoevreren.

De meest plausibele verklaring ziet *duk dalf* als een verbastering van *Duc d'Albe*, de Franse benaming voor de hertog van Alva. Deze Spaanse veldheer, wiens volledige naam Fernando Alvarez de Toledo luidde (1507-1582) voerde van 1567 tot 1573 – tijdens de Spaanse bezetting van de Nederlanden op last van koning Filips II – een waar schrikbewind over onze gewesten. In Brussel zette hij een bijzondere rechtbank op die 18.000 mensen liet terechtstellen, waardoor hij in het collectieve geheugen van de bewoners der Lage Landen gegrift staat als de grootste tiran uit de vaderlandse geschiedenis. In de 16de eeuwse

volksmond en ook later werd hij op z'n Frans *duc d'alve* (wat in de Nederlandse uitspraak klonk als *duk dalf*) genoemd, getuige een citaat van Wigardus van Winschooten uit 1681: "*Duk dalf, een gebroken woord, dog seer bekend in deese Nederlanden, als hebbende de naam van dien wreedden bloedhond Duc de Alba, Gouverneur van deese Landen*". Een tijdlang is de *duk dalf* in de gewone Nederlandse woordenschat gebruikt ter aanduiding voor een dictator, een wreed-aard, een tiran. Zo schrijft de Nederlandse auteur Justus van Effen in 1731 in zijn tijdschrift de *Hollandsche Spectator* dat hij door een bende vrouwen ("een party wyven") uitgescholden werd "*voor een tyran, voor een beul, voor een Duc dalf*". Zo'n naamsoverdracht noemen we een metafoor, d.w.z. iets wordt benoemd met de naam van iets anders, waar het gelijkenis mee vertoont. Die gebruikswijze van de tot soortnaam ontwikkelde eigenaam heeft zich blijkbaar niet doorgezet tot het huidige Nederlands. Na 1750 vinden we geen sporen meer van het woord *duk dalf* in de betekenis 'wreed-aard, tiran'. Een andere metaforische toepassing van 's hertogs volkse naam heeft wel de tand des tijds weerstaan, nl. *duk dalf* als benaming voor de meerpaal in de haven. *Duc dalf* als naam voor die paal, is behalve een metafoor ook een eponiem, nl. een soortnaam afgeleid van een persoonsnaam. Als zodanig duikt het woord voor het eerst in geschriften op in een bron uit het Oost-Friese Emden, waar de Watergeuzen (de tegenstanders van de Spanjaarden in de Tachtigjarige Oorlog) een basis hadden.

Vraag blijft welke gelijkenis men zag tussen een meerpaal en de bloeddorstige hertog? Daarover lopen de meningen uiteen. Ewoud Sanders, in zijn *Eponiemen Woordenboek* (1990), noemt er vijf: 1) de hertog was even hard en onverzettelijk als een *duk dalf*, 2) de meerpaal werd door de hertog uitgevonden of ingevoerd, 3) de scheepstrossen worden zo strak om de *duk dalf* aangesnoerd dat men er graag de hals van de hertog zelf in zag, 4) door de beweging van het water lijkt de paal voortdurend te duiken en ook Alva ontliet de strijd wel eens, 5) de meerpaal werd naar Alva genoemd om hem te vernederen. Immers, op een afstand gezien hebben de palen enigszins de gedaante van een mager mensenhoofd, dat uit een Spaanse mantel steekt.

Magda Devos vindt verklaring (3) – met haat en (machteloze) woede als voedingsbodem voor taalcreativiteit – het meest plausibel,

gezien de haat die de bevolking voor deze "bloedhond" koesterde. Een lichtjes afwijkende variant hiervan wordt in Gent verteld, nl. dat men Alva op zijn kop wilde slaan met dezelfde zware hamers waarmee *duk dalven* in de bodem worden geheid.

Volgens sommigen zou het woord *duk dalf* ontstaan zijn in Amsterdam, maar daarvoor worden geen bewijzen aangebracht. Waarschijnlijker lijkt dat de naam herkomstig is uit de opstandige havensteden dan het toen nog koningsgezinde Amsterdam, zoals Gent of Antwerpen, waar het protestantisme diep wortel had geschoten en waar de vijandigheid tegenover de Spanjaarden veel nadrukkelijker verspreid was in brede lagen van de bevolking. En waar men er luidop van droomde om die vreselijke *Duc d'Alve* te trakteren op een paar pittige slagen van de heihamer, kwestie van hem definitief onschadelijk te maken. Een andere verklaring vinden we in het etymologisch woordenboek Van Dale. Volgens deze bron zou *duk dalf* ook kunnen zijn gevormd uit twee andere woorden, namelijk het Middelnederlandse dock(e) ('klos, blok, scheepsdok') en dolfin (Engelse 'dolphin' betekent ook nu nog meerpaal), en naderhand vervormd tot *duk dalf*. Deze verklaring is echter minder plausibel, en wel om twee redenen. Enerzijds is de overgang van de veronderstelde oorspronkelijke Nederlandse vorm *dokdolfijn* naar *duk dalve/duk dalf* klankwettig moeilijk hard te maken (vanwaar de klinkerovergang o > u in het eerste deel, als het woord *dok* in geen enkel Nederlands dialect tot *duk* is geëvolueerd?). Anderzijds kan in de historische bronnen van het Nederlands en zijn dialecten ook nergens een wisselvorm van *duk dalf* worden teruggevonden die in zijn fonetische gedaante naar de vermeende grondvorm *dokdolfijn* verwijst: noch het eerste, noch het tweede bestanddeel van het woord worden ooit met het klinkerteken 'o' gespeld.

